

MİLLÎ MÜCADELE'DE SİYASİ BİR DÖNÜM NOKTASI: BİRİNCİ İNÖNÜ MUHAREBESİ VE DÜZENLİ ORDUYA GEÇİŞ

SAİT KOFOĞLU
(İstanbul Teknik Üniversitesi)

I. Dünya Savaşı sonrasında Osmanlı Devleti ile İtilâf Devletleri arasında imzalanmış olan Mondros Mütarekesi'nin beşinci maddesi; Osmanlı birliklerinin dağıtılarak askerlerinin terhis edilmesi, silahların ateşleme mekanizmaları ile topların kamalarının sökülmesi ve Osmanlı silahlı kuvvetlerinin sayısının İtilâf Devletleri ile yapılacak görüşmelerle belirlenmesini öngörmekteydi. Osmanlı ordusunun pasifizasyonunu öngören bu maddenin tatbikinden kısa bir süre sonra, aynı mütarekenin yedinci maddesini bahane eden İtilaf Devletleri Anadolu'nun bazı bölgelerini işgâl etmeye başladılar.¹ Bundan kısa bir süre sonra İzmir'e çıkartma yapan Yunan birlikleri de, Anadolu içlerine doğru yönelen bu işgâl hareketine katıldılar. Yunan kuvvetlerine karşı yer yer mahallî mukavemet hareketleri belirlemekle beraber, bunlar ancak Mütareke ile belirlenen silahlı kuvvetler sayısının dışında kalan kadroların buldukları bölgelerde kendi başlarına hareket etmeleri neticesinde ortaya çıkmaktaydı.

İngiliz donanması eşliğinde İzmir limanına yanaşan Patris ve Atronitos adlı Yunan gemilerinden inen Efsun Alayı askerleri, 15 Mayıs 1919'de şehri fiilen işgal etmeye başlamışlardı. Onları takiben Temistokles gemisindeki Yunan askerleri de karaya çıkmış ve başta İzmir Metropolitisi Hrisostomos ve yanındaki diğer din adamları olmak üzere yerli Rumlar tarafından büyük

¹ Tefik Bıyıklıoğlu, *Türk İstiklal Harbi, Mondros Mütakeresi ve Tatbikatı*, Ankara 1962, 49; Şevket Süreyya Aydemir, *Tek Adam*, c.II, İstanbul 1986, 429; Celal Erikan, *Komutan Atatürk*, İstanbul 2001, 195-196.

çoşkuyla karşılanmışlardı.² İzmir'den iç bölgelere doğru askerî ilerleyişine devam eden Yunan kuvvetlerine karşı ilk mukavemet hareketi, Ödemiş halkı tarafından gerçekleştirildi. 30 Mayıs 1919'da Yunan kuvvetlerine karşı Ödemiş'te yapılan bu küçük çaplı muharebe, daha sonra "Kuva-yı Milliye" adını alacak olan millî kuvvetlerin doğmasına ve yaygınlaşmasına zemin hazırlamıştır.³ Ödemiş'te gerçekleşen halk mukavemetinden iki gün önce, 28 Mayıs 1919'da Ayvalık'ta bulunan 172. Piyade Alayı komutanı Yarbay Ali(Çetinkaya) Bey Yunan kuvvetlerine karşı savaşa girişmişti. Ali Bey'in bölgede cephe kurması üzerine yavaş yavaş Soma, Akhisar ve Salihli gibi yerlerde de yeni cephele kurulmaya başlamıştır.⁴ Fakat Yunan kuvvetleri bütün bu mukavemet teşkilatlarına rağmen İzmir'den sonra sırasıyla Ayvalık, Soma, Akhisar'ı de ele geçirek Aydın'a kadar ilerlemiş ve İngiliz Generali Milne'nin adıyla anılan *Milne* hattına kadar ulaşarak ve 22 Haziran 1920 tarihine kadar burada kalmıştır.⁵

Bu tarihten itibaren altı tûmenden oluşan Yunan kuvvetleri General Leonidas Paraskeropoulos emrinde Milne hattını aşarak ilk genel taarruza başladılar. Üç tûmen ile iki koldan Akhisar-Soma yönünden, iki tûmen ile Salihli yönünden, bir tûmen ile de Aydın cephesinden saldırdılar. 30 Haziran 1920'de Balıkesir'e giren Yunanlılar'a aid süvariler de 2 Temmuz 1920'de Mustafa Kemalpaşa ve Karacabey'i işgal ettiler. Yunan kuvvetlerine karşı koymaya çalışan 56. ve 61. tûmenler Ulubat köprüsünü yıkarak Bursa'ya doğru çekilmişse de, işgâl birlikleri Bursa'ya girerek Türk kuvvetlerini Eskişehir'e kadar çekilmeye mecbur etmişlerdir. Salihli yönünden doğuya doğru ilerleyen iki Yunan tûmeni ise 25 Haziran 1920'de Alaşehir'e girmiş ve daha sonra ileri harekate devam ederek Uşak'ı da ele geçirmiştir.⁶

² Nurdoğan Taçalan, *Ege'de Kurtuluş Savaşı Başlarken*, İstanbul 1981, 201-204; Celal Erikan, *a.g.e.*, 250.

³ Kazım Özalp, *Millî Mücadele (1919-1922)*, c.I, Ankara 1971, 14; Sıtkı Aydınel, *Güneybatı Anadolu'da Kuvayı Milliye Harekatı*, Ankara 1990, 104-120; Fahri Belen, *Türk Kurtuluş Savaşı*, Ankara 1983, 63.

⁴ Kazım Özalp, *a.g.e.*, 15; Fahri Belen, *a.g.e.*, 64; Gazi Mustafa Kemal Atatürk, *Nutuk-Söylev*, 1920-1927, c.II, Ankara 1987, 607; Celal Erikan, *a.g.e.*, 289-295.

⁵ Kazım Özalp, *a.g.e.*, 53-55; Yahya Akyüz, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Fransız Kamuyoyu, (1919-1922)*, Ankara 1975, 156; Şevket S. Aydemir, *a.g.e.*, 446; İsmet İnönü, *Hatıralar*, yay. haz. Sabahattin Selek, İstanbul 1992, c.I, 209.

⁶ ATASE Arşivi, nr. 4/4478, Klasör nr. 642, Dosya nr. (1), Fihrist nr. 78,104, 104-1; Arş. nr. 4/ 4478, Kls. nr. 642, Dos. nr. 3(2), Fh. nr. 169-1; Gotthard Jaeschke, *Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi*, Ankara 1970, 108-109; Kazım Özalp, *a.g.e.*, 134-144; Yahya Akyüz, *a.g.e.*, 157; Ali Fuad Cebesoy, *Millî Mücadele Hatıraları*, İstanbul

Ancak, Yunan ordusunun 1920 yazında yaptığı bu taarruz ne askerî ne de siyasî bakımdan hedefine ulaşmıştır. Türk kuvvetleri iyice hırpalanmış, bozulmuş ve büyük bir bölgeyi kaybetmiş olmasına rağmen, Kuva-yı Milliye kuvvetleri yok edilememiştir. Yunan kuvvetleri taarruzun başarılı bir şekilde gelişmesine ve mevsimin elverişli şartlarına rağmen Bursa-Uşak hattında durmuşlardı. Taarruzun devamına cesaret edemeyen Venizelos'un iktidarda kalması halinde bile, 1921 yazında yeni bir askeri teşebbüse kalkışabileceğine ihtimal verilmiyordu. Nitekim Venizelos bu durumu Fransa'da iken Yunanistan'ın Paris maslahatgüzârına yazdığı 30 Ocak 1921 tarihli özel ve gizli mektubunda belirtmiş, Anadolu'daki işgâl sahasının sadece Yunanistan'a verilmiş bölgeyle sınırlı olduğunu ve diğer toprakları boşaltacağını ifade etmiştir.⁷ 1920 yılı sonlarında Venizelos'un seçimleri kaybetmesiyle yeniden iktidara gelen Kral Konstantin de kendisini ve Yunanistan'ı bir çıkmazda bulmuştu.⁸

Öte yandan Yunan taarruzu karşısında millî cephelerin bozulması ve zayıf tümenlerin geri çekilmesi, T.B.M.M.'de büyük bir bunalıma sebep olmuş ve sert tartışmalara, hükümete karşı şiddetli eleştirilere yol açmıştı. T.B.M.M.'nin 13 Temmuz 1920 günü yapılan 41. toplantısında, Bursa'daki 20. Kolordu Komutan Vekili Albay Bekir Şâmi Bey, Bursa Valisi Hacim Muhittin Bey ve Alaşehir'deki 23. Tümen Komutanı Yarbey Aşir Bey'in sorumlu tutularak niçin divân-ı harbe sevk edilmediklerini Erkân-ı Harb Riyâseti ve Dahiliye Vekâleti'nden soran bir önerge okundu. Önergeyi veren Afyonkarahisar milletvekili Mehmet Şükrü Bey'di. Yine, Sinop milletvekili Hakkı Sâmi Bey'in bu kişilerin acilen cezalandırılmalarını isteyen konuşması da alkışlarla mecliste karşılanmıştı. Kabul edilen soru önergesinin 14 Ağustos 1920'de Meclis'te ele alınışı sırasında bir konuşma yapan Erkân-ı Harb Reisi İsmet Paşa, tenkitlere cevap vermiş ve kurmaylarını savunmuştur:

"Bursa ve Alaşehir'in düşman eline geçmesi, buralarda muharebeleri idare eden kumandanların hataları neticesi değildir. Memleketin başına gelen bu felâket, Mütareke'den beri ve bilhassa İzmir'in işgâline beri, ordumuzun ve memleketimizin iç ve dış

1983, 431-433; Ş. S. Aydemir, *a.g.e.*, 447; Salahi R. Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika II*, Ankara 1991, 88; Sıtkı Aydın, *a.g.e.*, 331-342; M. Murat Hatipoğlu, *Türk Yunan İlişkilerinin 101 Yılı (1821-1922)*, Ankara 1998, 104; Sabahattin Selek, *Anadolu İhtilali*, c.II, İstanbul 1987, 486; *Nutuk-Söylev II*, 619; Ayfer Özçelik, *Ali Fuat Cebesoy*, Ankara 1993, 151-155. Celal Erikan, *a.g.e.*, 406-407.

⁷ Yusuf Hikmet Bayur, *Türkiye Devleti'nin Dış Siyaseti*, Ankara 1973, 76.

⁸ Sabahattin Selek, *a.g.e.*, 487.

düşmanlar tarafından tahrib edilmesinden olmuştur. Bununla beraber bu kumandanlar hakkında tahkikat yaptırarak. Garb Cephesi Komutanlığı, bunların divân-ı harbe verilmelerini gerekli kılacak hiçbir sebep olmadığını bildiriyor. Vazife yerlerini değiştirmemiz, komutanların bir hatalarının olduğuna delil teşkil etmez. Bu komutanlar hakkında çok fazla şey söylenmiştir. Böyle mühim bir zamanda bilhassa düşmana karşı, emir ve komutanın münakaşa götürür ellerde bulunduğu düşüncesini vermemek mecburiyetindeydik. Kendilerini bunun için değiştirdik".⁹

Bu uzun ve hararetle tartışmalara Mustafa Kemal Paşa da katılmış ve 26 Temmuz 1920'de gizli bir oturumda durumu izah etmek için yaptığı uzun konuşmasında,

"Yunan ordusunun taarruzuyla ortaya çıkan vaziyetten, bütün arkadaşlarımızın fevkalade müteessir olduğunu takdir ediyorum. Yalnız bir şey hatırlatmak isterim. Felâketler başımıza geldikten sonra müdafaa tedbirleri düşünülemez. Bunlar felâket gelmeden evvel düşünülür. Bendeniz de kabul ediyorum ki, Yunanlılar'ın böyle bir taarruzu muhtemeldi. Yunan ordusunun taarruzuna karşı ne için mukavemet edilemedi sorusuna hep beraber cevap vermek istiyorum. Yunanlılar'ın öteden beri işgâl sahasında altı tümenlik kuvveti bulunuyordu. Bizim ise Yunan cephesindeki kuvvetlerimiz sayıldığı gibi üç tümen fazla olmamıştır. Bunlar doğrudan doğruya bir cepheyi tutan ve cepheye yakın memleketin gönderdiği evlatlardan kurulmuş kitalardı. Ve cepheye bulunan kuvvetlerden bir kısmı da ayrılmıştı, cümleminin malumudur. Akhisar cephesine düşman üç tümen ile taarruz etmiştir. Halbuki bizim Akhisar cephesinde bin beş yüz kişimiz vardı. Bu cephe yüz kilometrelik bir cephe. Bu kuvvet ile bu kadar büyük bir cepheyi müdafaa etmek hiç kolay değildir. Efendiler, tarihte yarılmayan cephe yoktur. Yarılmayan cepheler, kuvvetli ve dar cephelerdir. Böyle yüz kilometrelik bir cephe üzerinde ufak bir kuvvetin müdafaa etmesini kabul etmek bizi hataya düşürür. Adapazarı cephesindeki 4.tümenimiz, son zamana kadar orada ve Hendek'te

⁹ T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları I, Ankara 1985, 52-56, 58-59; Ş. S. Aydemir, a.g.e., 449; Nutuk, II, 621; Rahmi Apak, Yetmişlik Bir Subayın Hatıraları, Ankara 1988, 200; Lord Kinross, Atatürk, Trk. çev. Necdet Sander, İstanbul 1988, 286-287; Salahi R. Sonyel, a.g.e., 90; Sıtkı Aydın, a.g.e., 380-382; İsmet İnönü, Hatıralar I, 210-211; Ayfer Özçelik, a.g.e., 156-157.

vuku bulan isyanlar yüzünden yerinden ayırlamamıştır. Başlıca bir tümenimiz Bolu isyanı için o bölgeye sevk edilmişti. Yine Çerkez Edhem Bey'in emrindeki kuvvetler ve 5. tümenimiz de Zile, Tokat, Boğazlıyan ve Yozgat muhitinde baş gösteren isyanları bastırmaya memur edilmiştir. İşte bu kuvvetler Yunan ordusu karşısında durabilseydi o vakit düşman bu kadar ilerleyemezdi. Fakat memleketin sükuneti, milletin kurtuluş noktasında birleşip, dayanışması sağlanmadıkça, bir dış düşmanın ilerleyişi ne durdurulabilir ve ne de bundan esaslı bir fayda beklenir. Ancak memleket ve milletçe, dediğim vaziyet muhafaza edilirse, düşmanın herhangi bir zamanda ki başarısı ve bunun neticesi olarak bir çok arazinin işgali geçici olmak mahiyetinden kurtulamaz. Bunun için dahilî isyanları bastırmak, Yunan taarruzunu durdurmaktan daha önemlidir" demiş ve konuşmasını "Bundan sonra elbette vaziyet değişecek ve bütün memleket ve millete cidden ümit ve güven verecek tedbirler tatbik olunacaktır. Artık buna mani kalmamıştır. İcra heyetimiz bir kısım 1314-1315(1898-1899) doğumluları silah altına alabilecektir" diye bitirmiştir.¹⁰

Bursa-Uşak hattını elde eden Yunanlılar'ın, bir müddet daha ordularını harekete geçirmeyip, yeni siyasi tavizler koparmaya çalışacaklarını ve bu tavizleri aldıktan sonra harekete geçeceklerine inandığını ifade eden Batı Cephesi Komutanı Ali Fuat(Cebesoy), bu süre zarfında genel bir savunma planı hazırladığını belirtmekte ve bu planın "*Türk milletinin istiklâlini, hürriyetini ve millî hudutlarını korumayı düşünürken, Yunan ordusunun emperyalist Batılı ülkelerin aleti olarak Anadolu'ya işgâl ettiği gerçeklerinden yola çıkılarak hazırlandığını*" ifade etmektedir. Bu plana göre ordu-birlikleri, Kuvayı Milliye kuvvetleriyle birlikte Eskişehir-Seyitgazi; İnönü-Bozhöyük ve Afyonkarahisar'da toplanarak, Yunan ordusunun Ankara'ya sarkmasını önleyecektir. İngilizler'in Yunanistan'a uygulattığı planın esas hedefin Ankara'daki T.B.M.M. idaresini ortadan kaldırmak olarak değerlendiren Ali Fuat Paşa'nın hazırladığı plana göre, Yunanlılar'ın Uşak ve Bursa yığınaklarından birisi karşısında kuvvetli bir ordu, diğerinin karşısında ise oyalama harbi yapacak bir kolordu bulunduruncaya kadar kesin bir muharebeye girişilmeden sadece yıpratma harbi verilecekti. Yunanlılar'ın Eskişehir'e taarruz etmesi halinde ise İnönü veya Seyitgazi mevkillerinde durdurulmalarına gayret edilecekti. Nite-

¹⁰ T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları I, 68-71; Nutuk-Söylev II, 621-625.

kim, bundan sonra Batı cephesinde verilen tüm emirler bu plana uygunluk arz etmektedir.¹¹

Yunan Ordusunun İlk Genel Taarruzu Sonrasında "İnönü Savunma Hattı"

Yunan kuvvetleri yukarıda belirtilen ilk genel taarruz ile Batı Anadolu'nun işgâlini hemen hemen tamamlayarak, Orta Anadolu'ya doğru yaklaşmıştı. Buna karşılık üç Türk piyade tümeni ile Kuva-yı Milliye kuvvetleri belirlenen üç ana stratejik yol üzerinde konuşularak; Dumlupınar, Dinar ve Eskişehir bölgelerini savunuyorlardı. Dolayısıyla Orta Anadolu'ya ve hiç şüphesiz Ankara'ya giden yollar tutulmuş oluyordu. Fakat kuvvetler arasındaki büyük dengesizlik devam ettiği için Türk kuvvetleri daha ziyâde keşif ve ufak çapta vurkaç türünden darbelerle yetiniyordu. Yunan kuvvetlerini Orta Anadolu'ya sokmamak ve bölgeyi mutlaka elde tutmak gerekiyordu. Bunun için de hızlı bir şekilde teşkilatlanma ve seferberlik faaliyetine girişerek orduyu düzenli ve kuvvetli bir hale getirmek gerekmekteydi.

Yunan kuvvetlerinin bulunduğu ve tertiplendiği Bursa-Uşak-Nazilli hattı arasındaki bölgeye bakıldığında Zafer-Murat-Boz Dağları hattı göze çarpmaktadır. Türk kuvvetlerinin elinde bulunan sıradağ hattı aynı zamanda Batı Anadolu'yu Orta Anadolu'dan ayırmaktadır. Bursa, İnegöl ve Yenişehir'i, Eskişehir yaylasına bağlayan stratejik ana yol üzerinde bulunan İnönü-Kandilli-Şöğüt ve Bozhöyük'ün doğusunu kapsayan yapısı incelendiğinde bölgenin savunmaya gayet elverişli bir zemin oluşturduğu görülmektedir. İnönü Mevzii olarak da anılan cephenin yanları dağlara dayanmakta ve kuşatmaları önlemektedir. Bu sebeple bu mevziide az sayıdaki kuvvetlerle daha üstün kuvvetlere karşı başarılı bir savunma yapmak mümkündür. Güneyde Büyük Menderes ve Gediz vadileri boyunca Uşak ve Nazilli'ye ulaşan Yunan kuvvetlerinin Kütahya ve Afyon yaylalarını ele geçirebilmeleri için Murat ve Zafer sıradağlarını aşmaları gerekmekteydi. Bu sıradağlar yüksek ve arızalı olmakla beraber, nehir vadilerine yani stratejik ana yollara dikey ve hâkim durumdaydılar. Bunun için zayıf kuvvetler, üstün kuvvetleri burada rahatlıkla durdurabilirdi. Zafer-Murat-Boz sıradağları hattında başarılı bir savunma için faydalanacak diğer bir unsur da demiryollarıydı. Türk cephesini destekleyen üç ana merkezin kuzeyden güneye doğru hepsi de ana

¹¹ Ali Fuat Cebesoy, *Hatıralar*, 459-460; Ayfer Özçelik, *a.g.e.*, 163-164.

demiryolu üzerindeki istasyonlar olan Eskişehir, Kütahya, Afyonkarahisar şehirleriydi. Demiryolları bu sıradağlar hattındaki savunma bölgelerini birbirine bağladığı gibi Anadolu'nun derinliklerini de bu bölgelere bağlamaktaydı.

Yunan kuvvetlerinin Zafer-Murat-Boz sıra dağları hattını ele geçirmeleri durumunda savunulacak bölge çok genişleyecek ve savunmanın devamı için daha büyük kuvvetlere ihtiyaç duyulacaktı, Uşak bölgesi ile Bursa bölgesi arasında güneyden kuzeye doğru Demirci-Şaphane ve Domaniç sıra dağları ciddi bir engel teşkil etmekteydi. Ayrıca Uşak ile Bursa arasındaki mesafenin uzunluğu da göz önüne alındığında, birbirlerine yardım edemeyecek kadar uzakta bulunan iki Yunan kolordusundan önce biri, sonra da diğeri üzerinde sonuç almak, yani iç hat manevrasından faydalanmak için de durum uygundu. Fakat kuvvet bakımından da buna hazırlıklı olmak gerekiyordu. Yunan kuvvetlerinin Bursa-Eskişehir-Ankara veya Uşak-Kütahya-Eskişehir-Ankara ve yahud da Uşak-Afyon-Konya istikametinde yapması muhtemel taarruzlara karşılık, Türk kuvvetlerinin savunma stratejisi Ankara-Sivas-Erzurum mihverine dayalıydı. Sadece bu ana mihver üzerindeki uygun bölgelerde meydan muharebeleri verilecek derinliklerden ayrılmayacak, Karadeniz'e veya Toroslar'a doğru püskürtülmekten kaçınılacaktı. Ancak, Bursa bölgesindeki Yunan kuvvetlerinin Eskişehir yönüne doğru hareketinin başarılı olması durumunda bütün Batı Cephesi'ndeki savunma stratejisi tehlikeye düşebilirdi. Neticede bu bölgedeki Türk kuvvetleri ya yok edilir ya da güneye çekilmeye mecbur bırakılabilirdi. Bu durumda Eskişehir ve özellikle Eskişehir'in kapısı durumunda olan İnönü bölgesi çok duyarlı bir nokta olma özelliğini kazanmaktaydı. Dumlupınar bölgesi ise, Yunan kuvvetlerinin eline geçmesi halinde bile Kütahya ve Eskişehir bölgelerinin derhal tehlikeye düşmeyeceği bir güzergâh durumundaydı.

İstanbul-Bağdat demiryolunun geçtiği İnönü-Eskişehir bölgesinin stratejik önemi, bölgeye demiryolu döşenmeden çok önceleri, tarihin en eski devirlerinden beri bilinmektedir. Bilindiği gibi Haçlı Seferleri sırasında da Avrupa'dan gelen Haçlı birlikleri, Kudüs'e ulaşmak için İstanbul'a gelip Boğaz'ı geçtikten sonra ilerlerken Eskişehir yolunu tercih etmişler ve burada Selçuklu Türkleri ile savaşmak zorunda kalmışlardır. Kurtuluş Savaşı sırasında da Türkler için Eskişehir'in elde bulundurulması, Yunanlılar için ise Eskişehir'in işgali, ısrarla üzerinde durulan askerî hedefler olarak önemini korumuştur. Türk-Yunan harbinin beş muharebesinden üçünün Eskişehir etrafında cereyan etmesi de, Eskişehir'in belirtilen bu stratejik değerinden ileri

gelmektedir. Eskişehir'e 40 km. uzaklıktaki İnönü savunma hattı,. Eskişehir yolunu kapayan girinti ve çıkıntılarıyla 30 km. genişliğe sahip İnönü mevzilerinin sağ kanadı Sakarya nehrinin sarp kıyılarına, sol kanadı ise Domaniç dağlarının aşılması güç tepelerine dayalıydı. Cephenin tam ortasından demiryolu geçmekteydi. Türk ordusunun savunma planına göre, Bursa ve Kocaeli istikametinden gelecek bir düşman taarruzu bu hat üzerinde, yani İnönü'de karşılanacaktı. Yunanlılar'ın 1920 yaz taarruzundan ve Bursa'ya yerleşmelerinden hemen sonra direnç noktası olarak seçilmiş, bu hat üzerinde siperler kazılmış ve gerekli hazırlıklar yapılmıştı. Ayrıca, İnönü mevzilerinin ilerisinde de, düşmanı oyalayabilmek için üç savunma hattı mevcuttu. İnönü'de tutunmak mümkün olmadığı takdirde, 15 km. geride bir başka savunma hattının bulunması, İnönü mevziilerine ayrıca değer kazandırmaktaydı.¹²

İnönü'ye Yönelik Yunan Taarruzu ve Siyasî Arkaplanı

Birinci İnönü muharebesine sebep olan Yunan ileri hareketini incelerken, Yunanistan'daki gelişmeleri de dikkate almamız gerekmektedir. Yunan kuvvetleri 22 Haziran 1920'de, daha önceden belirttiğimiz üzere, Milne Hattı'nı aşarak genel taarruza geçmişler ve Bursa, Balıkesir, Uşak, Alaşehir ve Nazilli'yi ele geçirdikten sonra 9 Ağustos'ta durmuşlardı. Aynı şekilde 20 Temmuz'da Trakya'dan da bir saldırı başlatan Yunanlılar, Tekirdağ ve Edirne'yi işgal ederek 26 Temmuz 1920'de bölgede kontrolü ele almışlardı. Yunan birlikleri barış imzalanıncaya kadar işgal ettikleri topraklarda kalmayı kararlaştırmış, böylece 9 Ağustos 1920 gününe kadar süren ve yerleşen Yunan baskısı, müttefiklerin beklediği şekilde gerçekleşmişti. Ertesi gün, 10 Ağustos 1920'de Damat Ferit Paşa başkanlığındaki 80 kişilik Osmanlı heyetinin de katılımıyla Sevres Antlaşması imzalandı. Bu antlaşmanın imzalanmasıyla İzmir ve havâlisi Türkler'den devir alınmış oluyordu. Yaklaşık bir ay içerisinde Trakya'yı ve Batı Anadolu'da Bursa-Alaşehir hattını ele geçiren General Leonidas Paraskevopoulos ise Başbakan Venizelos'a gönderdiği bir raporda, Sevres Antlaşması'nı kabul etmeyecek olan Mustafa Kemal Paşa ve millî kuvvetlerin iki aşamalı bir askerî hareketle yok edilmesini teklif ediyordu. Buna göre ilk olarak Afyon-Eskişehir alınacak, ardından da Ankara veya Konya üzerine yürüyerek Türkler'e büyük bir darbe vurularak, neticede

¹² ATASE Arşiv, nr. 4/4478, Kls. nr. 646, Dos. nr. 5(14), Fh. nr: 18; Kazım Özalp, *a.g.e.*, 162; Sabahattin Selek, *a.g.e.*, 491-492; Celal Erikan, *Komutan Atatürk*, 442-44.

mücadeleyi bırakmak zorunda kalacak olan Türk kuvvetleri kolaylıkla takib edilerek imha edilecekti.

Atina'daki hesaplar ise bambaşka idi. İç politik çekişmeler ve silah altındaki gençlerin terhis gibi meselelerle uğraşan Venizelos, ancak Türkiye'nin Sevres Antlaşması'na altı ay içinde uymaması halinde böyle bir askerî harekâta girişebilecekleri fikrindeydi. Yunan kamuoyunun baskısı sonucunda Venizelos, İngiltere Başbakanı Lloyd George'a uzun bir telgraf çekmiş, siyasî ve malî imkânsızlardan dolayı ordunun büyük bir bölümünü terhis etmek zorunda olduğunu, fakat Anadolu'daki işlerinin o günkü hali ile sürüncemede bırakılamayacağını bildirmişti. Venizelos yönetiminin Anadolu seferinde kullanmakta sakınca görmediği Kral Konstantin döneminden kalma bazı subaylar ise giderek daha başlarına buyruk hareket eder hale gelmişti. Hatta Sevres Antlaşması'nın imzasından iki gün sonra, 12 Ağustos 1920'de, Lyon garında iki kralcı Yunan subayı Venizelos'a suikast teşebbüsünde bulunmuş, Venizelos bu olaydan ufak tefek yaralarla kurtulmuştu.¹³

Yunan Parlamentosu tarafından "millî kahraman" ilân edilen Venizelos, 7 Eylül 1920'de meclisi feshederek 7 Kasım 1920'de seçime gideceğini açıkladı. Bu sırada Kral Alexander'ın 2 Ekim 1920'de sarayda yürüyüş yaparken bir maymun tarafından ısırılması ve üç haftalık tedavinin fayda etmeyip 25 Ekim 1920'de kan zehirlenmesinden ölmesi sadece Yunanistan'da değil, Avrupalı büyük ülkelerde de şaşkınlık yarattı. Babası Kral Konstantin'in 1917'de tahttan uzaklaştırılmasından sonra Yunan tahtına oturtulmuş genç Alexander, tecrübesiz Venizelos ile işbirliği görüntüsü verdiği için ülke yönetiminde rahatsızlık vermiyordu. İşte bu son gelişmeler üzerine meclisi toplantıya çağıran Venizelos, seçimleri 7 Kasım'dan 14 Kasım 1920'e ertelendi. Kral naipliğine ise Amiral Kunduriyotis getirildi. Yeni kralın belirlenmesi için de 3 Aralık 1920 günü halk oylaması yapılması kararlaştırıldı. Venizelos taraftarı liberaller tarafından sürgüne gönderilen Gunaris, Dusmanis ve Metaksas gibi sivil ve asker bütün anti-Venizelistler'in desteğini alan Konstantinciler seçimler için kollarını sıvamışlardı. Sürgünden dönen Gunaris, 7 Kasım 1920'de Atina'da düzenlenen büyük mitingde, ortada bir krallık sorunun olmadığını ve Yunanistan'ın kanunî sahibinin Konstantin olduğunu dile getirmişti. Asıl büyük şaşkınlık, 14 Kasım 1920'de seçimler yapılırca yaşan-

¹³ Michael Smith, *Anadolu Üzerindeki Göz*, Trk. çev.: Halim İnal, İstanbul 1978, 144-148; Osman Olcay, *Sevres Antlaşmasına Doğru*, Ankara 1981, 595-599; M. Murat Hatipoğlu, *a.g.e.*, 104-107.

muş ve Venizelos memleketi Girit başta olmak üzere bütün ülkede alınan seçim neticelerine göre toplam 369 sandalyeden sadece 118'ini elde ederek büyük bir yenilgiye uğramıştı.

Tarafsızlığı ve savaş aleyhtarı olması sebebiyle Yunan tahtından indirilerek İsviçre'ye sürgüne gönderilen Konstantin, 3 Aralık 1920'de yapılan halkoylaması ile ülkesine geri çağrılmıştır. Öte yandan seçimleri kaybeden Venizelos ise Liberal Parti başkanlığından hemen istifa ederek 16 Kasım 1920'de Yunanistan'ı terk etmiş ve Paris'e gitmişti. Yunanistan'daki bu siyasî gelişmeler, Anadolu'daki Yunan işgâli açısından fevkalâde önemliydi. Anadolu'daki Yunan birliklerinin başı Venizeloscu Başkomutan General Paraskevopolos'un istifasını isteyen Konstantin taraftarı ve Halk Partisi ağırlıklı yeni hükümet, onun yerine General Anastasios Papulas'ı tayin etmiştir. Lâkin,, 19 Aralık 1920'de Atina'ya gelen Kral Konstantin için Yunan davasını ve Venizelos'u destekleyen İngiltere Başbakanı Lloyd George ile Fransız Başbakan Clemanceu'nun teveccühünü ve desteğini kazanmaktan başka çıkar yol yoktur. Bu ise Türkler'e karşı savaşı devam ettirmek ve bu hususta en az Venizelos kadar azimli davranmaktan geçmekteydi. Ayrıca "Büyük Yunanistan" hedefi, yani *Megalo İdea*'ya inanmış olan Venizelistler'e de hoş görünmek zorundaydı.

Yunanistan'da bu siyasî çalkantılar sürerken, İngiltere ve Fransa 26 Kasım 1920 günü Londra'da bir toplantı yapmış; Fransızlar bu toplantıda İzmir'in boşaltılmasını ve Yunanlılar'ın Batı Anadolu'dan geri çekilmelerini istemişti. Ancak İngilizler, Sevres Antlaşması'nın daha uygulamaya başlamadan değiştirilmesini uygun görmediklerini söylediler. Neticede ortak bir yol bulundu ve 3 ile 8 Aralık 1920 tarihlerinde arka arkaya çekilen notalarla, Kral Konstantin'in Atina'ya dönmesi önlenmeye çalışılarak; aksi bir durumda Batı Anadolu'da Yunanistan'a verilen manda bölgesinin geri alınacağı, her türlü malî yardımın kesileceği ve Doğu'da hareket serbestliğinin kendi ellerine alınacağı iki büyük ülke tarafından açıkca bildirildi. Yeni kurulan hükümet ve Atina'ya gelerek Yunan tahtına oturan Konstantin, İngilizler'in ve özellikle Fransızlar'ın kendisini istemediklerini önceden bildiklerinden bu tehditlere kulak asmadılar. Ancak, iktidarda kalmak için de bir şeyler yapmaları gerekiyordu. Yunanlı yöneticilerde, ordunun harekete geçip General Papulas kumandasında Türkler'i mağlub ederek sorunu çözeceği görüşü hâkimdi. Kral Konstantin ve kurmayları ise Anadolu harekâtını Venizelos'tan daha iyi yönetecekleri ve Yunan milletine vaad edilen zaferi kazanarak Batılı büyük

ülkelerin desteğini yeniden kazanabilme planlarını yapmaktaydı. Böyle bir Yunan başarısının, başta Fransa olmak üzere, İngiltere'nin Yunan politikasını olumlu yönde etkileyeceği beklentisi içine girmişlerdi.¹⁴

Yunanistan'ın Anadolu ordusu kurmay başkan yardımcısı General Saryannis, bu taarruz hakkında şöyle demektedir:

"1920 seçiminden hemen sonra İzmir'deki başkumandanlığa getirilen General Papulas, Atina'ya bir seyahat yaparak yeni hükümetle temas etti. Bu seyahatten dönüşünde o zamanki Başbakan Rallis tarafından, hükümetin Venizelos siyasetini takip eylediğini İngiltere'ye isbat için Anadolu'da bir taarruz harekâtı yapılması lüzumunun kendisine tebliğ edilmiş bulunduğunu bize bildirdi".

Aynı konuda General Papulas ise hatıralarında şunları yazmıştır:

"Kralın Yunanistan'a dönüşü sebebiyle yapılacak karşılaşma merâsiminde ordu temsilcisi olarak bulunmak üzere Atina'ya gitmiştim. Merâsimden iki gün sonra başbakana şu teklifi yaptım. Düşmanın teşkilat ve harb kabiliyeti hakkında ordu tarafından toplanan ve büyük bir kısmı belirsiz olan bilgiler dolayısıyla bu bilgilerin doğruluk derecesini araştırmak üzere bir keşif taarruzu yapılması lüzumludur. Taarruz sonunda karşıımızda düşmanın yalnız düzensiz kuvvetlerinin bulunduğu anlaşılırsa, silah altındaki kuvvetlerimizi azaltmak da mümkün olur".

Yunan harb karargâhında taarruz meselesi görüşülürken, bu konuda ne düşündüğü sorulan Saryannis, işgâl bölgesini genişleteceğini, halbuki işgâl edilmiş olan bölgenin savunulması için eldeki askerın ancak yetiştığını söylemiş ve bunun üzerine bir keşif taarruzu yapılmasına karar verilmiştir. Anadolu'da yaşanan felâketin sorumluluğu, Yunanistan'da yıllarca tartışılmış ve herkes bir başkasını ithâm veya kendisini savunmak durumuna düşmüş olduğundan,. Yunan kaynaklarında rastlanılan her bilgiyi doğru kabul etmek de mümkün olamamaktadır. Burada da taarruz teklifini hükümete Papulas'ın mı yaptığı, yoksa Saryannis'in dediği gibi hükümetin mi Papulas'a talimat

¹⁴ Taner Baytok, *İngiliz Kaynaklarından Türk Kurtuluş Savaşı*, Ankara 1970, 132; Yahya Akyüz, *a.g.e.*, 165-168; Michael Smith, *a.g.e.*, 151-168, 190-193; M. Murat Hatipoğlu, *a.g.e.*, 108-120; Sabahattin Selek, *Anadolu İhtilali*, c.II, 488; Hicret Hürkan, "Millet Temsilcileri Konuşurken Saltanatçı Susar", *Kemalist Ülkü Dergisi*, 231(Ocak 1989), 6-7; Salahi R. Sonyel, *a.g.e.*, 104. *General Papulas'ın Hatıratı*, çev. İbrahim Halil, İstanbul 1961, 26.

verdiği meselesi tartışmaya açıktır. Taarruzun keşif mahiyetinde küçük tutulması düşüncesi de ya Papulas'a ya da Sarıyannis'a aittir. Ancak, bütün bunlara rağmen bizim için önemli olan husus, yeni iktidarın da Venizelos'un siyasetini güttüğünü İtilâf devletlerine göstermek vesilesiyle Türk kuvvetleri hakkında keşifte bulunmak niyetinin bu taarruzun en önemli sebebi olarak gözükmektedir.¹⁵ Dolayısıyla, mevsim şartlarının pek de elverişli olmadığı bir sırada Yunan kuvvetlerini hazırlıksız olarak stratejik bir taarruza zorlayan sebep, bu konudaki genel kanaatin aksine, sadece Çerkez Edhem ayaklanmasının yarattığı uygun durum değildir.

Çerkez Edhem'e karşı, Ankara hükümetine düzenli ordu birliklerinin hareketi 29 Aralık 1920 tarihinde başlamıştır. Edhem'in bu tarihten önce Yunanlılarla bir teması ve işbirliği olduğu tesbit edilememiştir. Yunanlıların taarruza 21 Aralık 1920'de karar verdikleri hem General Papulas'ın hem de yardımcılarında General Sarıyannis'in ifadelerinden anlaşılmaktadır. Nitekim, Bursa cephesinde bırakılan 24. Türk tümeninin komutanının, Batı Cephesi Komutanı İsmet Paşa'ya gönderdiği 1, 2 ve 3 Ocak 1921 tarihlerini taşıyan keşif raporları, Bursa bölgesindeki Yunan kuvvetlerinin taarruz hazırlıklarını yaptığını ve Bursa'ya yeni takviye Yunan kuvvetlerinin geldiğini bildirmektedir. Bu durumda, Yunan taarruz harekâtının iki gün önce başlayan Edhem isyanına bağlanması mümkün görülmemektedir.

Kaldı ki, Birinci İnönü Muharebesi'ni yenilgi ya da başarısızlık olarak görmeyen Yunanlıların, elverişsiz şartlarda taarruz etmiş olmalarını meşrû kılabilecek bir bahane aramadıkları da ortadadır. Daha önce de bahsettiğimiz üzere, başta Kral Konstantin olmak üzere Yunanlı yöneticilerin asıl kaygısı, İngiltere ve Fransa tarafından kendilerine Venizelos döneminde sağlanan malî ve askerî yardımın devamını sağlamaktır. Taarruzun Edhem isyanı ile ilişkisi olsaydı, herhalde dönemin Yunanlı yetkilileri bundan bahsetmekle bir kaygı taşımazlardı. İnönü mevzilerine yapılan taarruza, Bursa ve İzmit bölgesindeki Yunan kuvvetlerinin tamamının değil ancak bir kısmının katılmış olması da dikkat çekicidir. Eğer kesin sonuca ulaşılmak istenseydi, Edhem isyanı ile alâkası olsun veya olmasın, Yunan komuta heyetinin tüm kuvvetlerini bu taarruz için

¹⁵ *General Papulas'ın Hatıratı*, 26-27; General Sarı Yannis, *Elefironoima Gazetesi* 5 Şubat 1930, Türk. çev. Yzb. Ahmet; *Birinci İnönü Muharebesinin İcyüzü*, Ankara 1930, 13-20; Elefterios Venizelos, *Küçük Asya Felaketinden Kimler Mesuldür*, Türk. çev. P. Tğm. Haralompos Çıços, Atina 1932 (ATASE Başkanlığı'nda bulunan yayınlanmamış çeviri); Sabahattin Selek, *a.g.e.*, 448-489.

sevk etmesi beklenirdi. Oysa, Uşak'taki Yunan Kolordusu, bu taarruza ancak bir gösteriş bazında katılmış ve biraz ilerledikten sonra da durmuştur. Edhem'in ağabeyi Reşid vasıtasıyla temas kurduğu Uşak'taki bu kolordu, 30-40 km. kuzeyinde bulunan Çerkez Edhem kuvvetlerine yardım edeceği yerde, sadece doğu ve güneydoğu yönünde hareket etmiştir.

Fakat bütün bu saydığımız sebeplere rağmen, Yunanlılar'ın Edhem isyanını bilip, İsmet ile Refet Paşaların emrindeki kuvvetlerin büyük kısmının Gediz civarında Edhem kuvvetleri ile uğraşmasından doğan avantajı kullanmak istemiş olmaları ihtimal dahilindedir. Bunun için mevsimin elverişsiz olmasına aldırılmayarak Eskişehir'i ele geçirmek amacıyla bu taarruza karar verdikleri ve sonuçta geri çekilen taraf olarak başarısızlıklarını örtmek çabası ve kaygısı ile bu taarruzu keşif taarruzu olarak nitelendirdikleri de düşünülebilir.¹⁶

Birinci İnönü Muharebesi

Daha önce de belirttiğimiz üzere, Yunanlılar Bursa'dan Eskişehir yönünde Uşak'tan ise Afyon yönündeki askerî hareketlerini 6 Ocak 1921 günü başlatmıştır. Muharebe öncesinde, yani 5 Ocak 1921 gününde, Yunan ve Türk kuvvetlerinin durumu şöyle idi. İzmit'te Yunanlılar'ın Manisa Tümeni vardı. Bu tümenin karşısında bir Türk alayı ile mevcutları 20-80 kişi arasında değişen beş millî müfrezeden ibâret kuvvet, Geyve ve havâlisi kumandanlığı adı altında cephe teşkil ederek Adapazarı ve Geyve yollarını kapatıyordu. Gemlik'te bir, Bursa'da iki Yunan tümeni bulunuyordu. Bunun karşısında ise Türk kuvveti olarak Bursa cephesinde 24. Tümen vardı. Bu tümen, en ilerideki kuvvetleri İnegöl ve Yenişehir'de olmak üzere, bir taarruz halinde oyalama muharebesi yapmak gayesiyle derinliğine tertiplenmişti ve emrinde "Gökbayrak Taburu" adını taşıyan bir de milis kuvveti bulunuyordu. Uşak'ta ise Yunanlılar'ın dört tünden oluşun 12. Kolordusu yerleşmişti. Bunların karşısında ise Dumlupınar sırtlarında iki Türk taburu vardı. Yunanlılar 6 Ocak 1921 sabahı saat 7'de başlattıkları 20,000'e yakın piyade, bir miktar süvari, 100'den fazla top, 50 ağır makineli tüfek ve çok sayıda hafif makineli tüfek ile katılmışlardı. Türk kuvvetleri buna, 6000-7000 piyade, 28 top ve 50 ağır makineli tüfek ile karşı durmaktaydı.

¹⁶ Kazım Aras, "İstiklal Savaşında Kocaeli Bölgesindeki Harekat", *Genelkurmay Askeri Mecmuası*, 102(1939), 77-79; Sabahattin Selek, *a.g.e.*, 490; Taner Baytok, *a.g.e.*, 132.

Yunan ileri harekâtı üç koldan başlamış; lk gün Yenişehir kasabasını alan Yunanlılar, ileri Türk kıtalarını geri çekilmeye mecbur ederek 8 ve 9 Ocak gecesi Bilecik'i ele geçirmişlerdir. Karşılarında zayıf örtme kuvvetleri bulunduğu için zorlukla karşılaşmayan Yunanlılar, diğer koldan da İnegöl-Pazarcık üzerine yürüyüp İnegöl ovası ile Karaköy, Bilecik-Lefke hattındaki Sakarya Boğazı arasında bulunan Ahu Dağları'nı aşyp 9 Ocak 1921'de İnönü önüne gelmişlerdi.

24. Tümen kumandanı, Yunanlılar'ın taarruza hazırlandıklarını daha Ocak ayının ilk gününden itibaren keşif ve haber alma raporlarından sezmişti. Batı Cephesi Kumandanı İsmet Paşa'ya sık sık haber veren 24. Tümen kumandanı 3 ve 4 Ocak'ta ise şu raporu yollamıştır:

"Bu akşam Bursa'dan gelen bir yolcunun, iki gün evvel iki tabur Efcun askerinin Bursa'ya geldiğini ve hanlara yerleştiğini ifade etmekte olduğu, İnegöl mevki kumandanlığından telgrafla bildirilmiştir.

Gerek siyasî açıklama, gerek Yunanlılar'ın Bursa-İnegöl arasındaki yığınağı ve yeni Efcun kuvvetleri getirmesi, bu cepheden daha çok Pazarcık genel istikametinde olmak üzere yakında taarruz edileceği kanaatini vermektedir. Bu yığınağın siyasî bir manevra olması ihtimali varsa da bunu zayıf görüyorum.

Böyle bir durumda Eskişehir'den Geyve'ye kadar dağılmış olan tümen cephesinin her tarafında zayıf olduğunu ve bilhassa Pazarcık cephesindeki alay mevcudunun da az bulunduğunu arz ve alayın ikmal erati ile olsun takviye edilmesini işirham eylerim".

24. Tümen Kumandanı istihbarat raporlarını ve durumu iyi değerlendirmiş, doğru tahminde bulunmuştu. Takviye isteğinde de haklıydı. Ancak, Edhem'e karşı girişilen harekete daha çok önem verildiği ve düşman karşısında bulunan kıta kumandanlarının takviye isteği çoğu zaman aşırı bir tedbir gayreti sayıldığından 24. Tümen Kumandanı'nın bu raporu da Batı Cephesi Kumandanlığı'nda bir yankı uyandırmamıştı. Ayrıca Batı Cephesi kurmay heyeti de Eskişehir'de bırakılmıştı. Cephe raporlarının ise aynı zamanda Ankara'ya Erkân-ı Harb Riyâseti'ne gönderilmesi kararlaştırılmıştı.¹⁷ Hem Ankara'nın güvenliğini sağlamak, hem de Yunanlılar'ın taarruzu ihtimaline karşı Bolu'da

¹⁷ Kazım Aras, *a.g.e.*, 79; Ş. Süreya Aydemir, *Tek Adam*, c.II, 460; Ş. S. Aydemir, *İkinci Adam*, c.I, 169-170; Sabahattin Selek, *a.g.e.*, 492-493; İsmet İnönü, *Hatıralar I*, 240; Celal Erikan, *a.g.e.*, 444-445.

yeni bir tümen kurulmuş ve Eskişehir-Ankara demiryolu üzerinde bulunan Beylikahır mevkiine gönderilmişti. Yine aynı maksatla Ankara, Çorum ve Yozgat etrafında bir tümenin kurulma işleri çabuklaştırıldı. Öte yandan Yozgat isyanını bastıran Çolak İbrahim Bey kumandasındaki 2. Kuva-yı Seyyâre birliği 3. Süvari Tümeni adıyla düzenli ordu birliği haline getirilip, Ankara'da yerleştirilmişti. Batı Cephesi kumandanı İsmet Paşa bu tedbirlerin ve Erkân-ı Harb riyâsetinin cephe hareketlerini yakından izlemesinin verdiği güvenle, her şeyden önce Edhem'in işini bitirmek ve bu teşebbüste başarısızlığa uğramamak niyetindeydi. Ancak, Yunanlılar'ın hem Bursa cephesinden, hem de Uşak cephesinden taarruza geçmeleri üzerine Kütahya-Gediz yolu üzerindeki Efendi Köprüsü denilen Tatar köyünde Güney Cephesi kumandanı Refet Paşa ile buluşarak, her cephenin birliklerinin Edhem'e karşı yapılan takib hareketinden vazgeçerek derhal kendi cephelerini müdafaaya koşmalarına karar verdiler.

Gediz'e gelmiş olan Batı Cephesi birliklerinin İnönü mevziilerine olan uzaklığı, Yunan kuvvetlerinin İnönü'ye olan uzaklığından daha fazlaydı. Üstelik Yunan kuvvetleri kendi mevziilerinden zinde olarak yola çıkmışken, Türk kuvvetleri çok yorgun ve uykusuzdular. Güney cephesine aid kuvvetler, Afyon-Dumlupınar istikametinde Uşak'tan taarruza geçen Yunan kuvvetlerine karşı durabilmek için gitmeleri gereken Dumlupınar sırtlarındaki mevziilerinden fazla uzakta değillerdi. Cebrî yürüyüşle bir günde Yunanlılar'dan önce savunma bölgelerine ulaşabilirlerdi. Ancak, Batı Cephesi birlikleri demiryolundan da faydalanmak sûretiyle İnönü mevziilerine ancak dört günde ulaşabilirlerdi. Ankara'da Erkân-ı Harb riyâseti durumu inceledikten sonra, Gediz'deki birliklerin İnönü'ye geç yetişebileceklerini göz önüne alarak, Eskişehir-Ankara demiryolu üzerindeki Beylikahır'a yerleştirilen tümene İnönü mevziilerini tutma emrini verdi. Diğer taraftan Güney Cephesi'ne aid olan Rahmi(Apak) Bey'in emrindeki süvari grubunu kendi emrine alan İsmet Paşa, Rahmi Bey'e bir harita üzerinde Kütahya yoluyla en kısa zamanda İnönü'ye ulaşmasını ve Yunan'dan önce mevziileri tutmasını emretmişti. Alayunt'tan yetiştireceği piyade birliklerini de trenle yola çıkaracağını söyleyen İsmet Paşa, Rahmi Bey'e İnönü'ye ulaştığında Yunanlılar'ın burayı ele geçirdiğini görürse, onların gerilerine sarkarak durdurmaya çalışmalarını, kendisinin de Rahmi Bey'in süvari grubu için İnönü'nün güneydoğusundaki Tuzluca köyünde bir talimat ve irtibat postası bulunduracağını belirtmiştir. Gece yarısı Kütahya'ya ulaşan Rahmi Bey, 1800 atlı, bir ağır makinelî ve iki

toplu bir dağ bataryasından meydana gelen kuvvetiyle şafak sökerken Kütahya'dan İnönü'ye doğru kuzey istikametinde tekrar yola koyulduklarını ve ikinci zamanı İnönü istikametinden gelen top seslerini işitmeye başladıklarını bildirmektedir. Tuzluca köyüne geldiklerinde artık İnönü'ye 8 kilometre mesafede olduklarını, ancak köyde İsmet Paşa'nın kendileri için bırakmayı vaad ettiği irtibat postasını bulamadıklarını söyleyen Rahmi Bey, karanlık basıncaya kadar yola devam ettiklerini ve İnönü hizasını geçerek ertesi sabah Yunan kuvvetlerinin gerilerine tesir edecek duruma girdiklerini kaydetmiştir.

Diğer taraftan Yunan kuvvetleri üç günlük yürüyüşten sonra 9 Ocak 1921 günü İnönü mevzileri önüne gelmişlerdir. Yunanlılar'a karşı örtü hizmeti gören 24. Türk tümeni ile 11. Tümenin 126. Alayı ilerleyen düşmana karşı oyalama muharebeleri yapmaktaydı. Aksi takdirde Yunanlılar'ın ellerini kollarını sallayarak Eskişehir'e girmesi işten bile değildi. Muharebeye katılacak olan üç Türk tümeninin bir kısım kuvvetleri de nihâyet 9 Ocak'ta öğle üzeri İnönü mevziilerine yetişmiş, bir kısım kuvvetler de yolda bulunuyordu. İsmet Paşa ise Kütahya'daydı. Üç ayrı koldan İnönü önlerine gelen Yunanlılar, bütün cephe boyunca taarruza geçemediler, çünkü sol koldan gelen kuvvetleri geri kalmıştı. Bu yüzden sağdan ilerleyen Yunan birlikleri, İnönü mevziilerinin sol kesimine yüklenmiştir. Cephenin bu kısmını tutan Türk birlikleri zayıf olmasına rağmen çok iyi mücadele ederek, takdire değer bir savunma muharebesi yapmışlardı. Akşama kadar süren bu muharebe hava kararınca kesilmiştir. Yunanlılar ele geçirdikleri bazı arazi kısımlarını bırakarak muharebe hattının gerisine çekilmişlerdir.

Muharebeye katılacak olan Türk birliklerinin tamamı 9 Ocak 1921 akşamı cepheye yetişmiş ve mevziilerine yerleşmiş hale gelmiştir. Batı Cephesi kumandanı İsmet Paşa da 9 Ocak gecesi trenle Kütahya'dan İnönü'ye doğru hareket etmişti. 10 Ocak günü muharebe Yunanlılar'ın sabah saat 6:30'da taarruza geçmesiyle başlamış ve hava çok sisli olduğu için de durum Yunanlılar'ın lehine gelişmişti. Türk cephesinin sol kanadında Yunanlılar bazı mevzileri ele geçirmişse de, yedek kuvvetlerle takviye edilen bu kanatta düşman taarruzu durdurulmuştur. Bu arada İsmet Paşa da İnönü'ye gelmişti. Öğleye doğru cephenin sağ ve sol kanatları arasındaki boşluktan faydalanan bir Yunan kuvveti içeriye doğru sarkarak, cephe karargâhının bulunduğu İnönü İstasyonu'nu tehdit eder vaziyete gelmişti. Bu arada cephenin sağ tarafında sisin kalkması ile birdenbire Yunan kuvvetleriyle karşılaşan ve gerekli

tedbirleri almamış olan 24. tümen birlikleri geri çekilmeye başladılar. Aradaki bağlantı kayboluyordu, bu yüzden cephe kumandanlığı karargâhı çok sıkıntılı anlar geçirmişti. Cephe kumandanı İsmet Paşa, istasyonu tehdid eden Yunan kuvvetine bir yan taarruz yapmak için 11. Tümen kumandanına emir vermişti. Ancak, tümenlerin birbirleri ile ve cephe kumandanlığı ile olan irtibatı kaybolmuştu. Yan taarruzun başarısızlığa uğramasının bir felâkete yol açabileceğini düşünen İsmet Paşa bir süre sonra taarruz kararından vazgeçerek geri çekilmeyi daha uygun buldu. Akşama doğru Yunanlılar İnönü mevziilerini tamamen ele geçirmişlerdi. Bu arada İsmet Paşa İnönü mevziilerinin 20 km gerisindeki Çukurhisar mevziilerine çekilerek yeni bir savunma hattı kurmuştu. Çukurhisar, İnönü'den Eskişehir'e doğru giderken ilk istasyondur. 10 Ocak günü çetin çarpışmalar yapılmış her iki ordu da yorgun düşmüş; bir ara Türk birliklerinin sağ kanadını çevirmek üzere ileri atılan Yunanlılar, Poyraz köyüne doğru çok gerilere sarkmış ve bu arada merkezle bağlantısını kaybetmiş 24. Tümen'e rastlayınca şaşırarak ve ricat kararı vermişti. Bu karar da tüm Yunan cephesini sarsmıştı. 11 Ocak günü ortalık aydınlandığında Yunan tarafından hiçbir hareket gözlenmemişti. Cephe kumandanı İsmet Paşa, Yunanlılar'ın yeniden taarruza geçmek için hazırlık yapmakta olduklarını zannediyordu. Ancak, öğleye kadar beklenildiği halde hiçbir hareket görülmedince, karşı taarruz emri verildi. Bursa istikametine doğru çekilen Yunan kuvvetleri 13 Ocak 1921 günü akşamına kadar takib edilerek, birçok kayıp verdirildi. Birinci İnönü muharebesinin ikinci gününde Yunanlılar 472 subay, 15,800 er, 270 hafif makineli tüfek, 80 ağır makineli tüfek ve 72 top ile taarruza geçerken; Türkler 417 subay, 8500 er, 18 hafif makineli tüfek, 47 ağır makineli tüfek ve 28 topa sahiptiler. Muharebereye, Batı Cephesi'nden katılan üç Türk tümeninden 4. Tümen'e Kurmay Binbaşı Şehit Nazım, 11. Tümen'e Kurmay Yarbay Mehmed Arif, 24. Tümen ise Kurmay Yarbay Atıf (Ateşdağlı) Bey kumanda ediyorlardı. Yarbay Atıf Bey bu muharebelerde emrindeki 24. Tümen kuvvetlerini iyi sevk ve idare edemediği için, cephenin geri çekilmesinin başlıca sebebi olarak gösterilmiştir. Diğer iki tümen kumandanı ise üstün başarı göstererek emrindeki birliklerin son derece mükemmel savaşmalarını sağlamışlardır.¹⁸

¹⁸ Şevket S. Aydemir, *Tek Adam II*, 460-462; Kazım Özalp, *a.g.e.*, 171; Yahya Akyüz, *a.g.e.*, 168-169; Ş. S. Aydemir, *İkinci Adam*, I, 169-170; Sabahattin Selek, *a.g.e.*, 492-496, 499; Rahmi Apak, *a.g.e.*, 217-220; M. Murat Hatipoğlu, *a.g.e.*, 121; İnönü, *Hatıralar*, I, 240-242.; Celal Erikan, *a.g.e.*, 446-450.

Birinci İnönü Muharebesi'ne, Batı Cephesi Kumandanı İsmet Paşa'nın isteği üzerine 1800 kişilik süvari kuvvetinin başında bizzat katılan Rahmi (Apak) Bey, hatıralarında bu muharebenin kritiğini şu şekilde yapmıştır:

"Yunan kıtaları 8 Ocak 1921 sabahı boş olan Kavalca-Akpınar hattını tutabilirlerdi. Böyle olmadı. Onlar ancak 9 Ocak öğleden sonra demiryolunun güneyindeki İnönü esas mevziilerine geldiler. 126. Alayımız tarafından müdafaa edilen Saraycık-Karaağaç hattında bazı önemli mevzileri işgal ederek bu alayı geriye püskürttüler ise de aynı akşam trenden inerek mevziilere yetişen ve biraz geride ikinci hattı tutan 11. Tümenimizin 70. Alayının inatçı müdafaasına çıktılar. İstiklâl Savaşı tarihinde büyük roller oynayan bu 70. Alay, 9 ve 10 Ocak gecesi ve ertesi günün sabahı üstün düşman kuvvetleri karşısında ve topçusuz olarak mevziinde sebat etmiş ve düşmana ağır kayıplar verdirmiştir. Ertesi günü 11. tümenin 127. Alayı da trenden çıkararak 70. Alayın solunu tutmak suretiyle muharebeye girişmiştir. Demiryolunun kuzeyindeki İnönü mevzileri kısmı ise 24. Tümen kıtaları tarafından tutulmakta idi. Burada bir kısım yorgun argun gelen 11. Tümen alayları ile birlikte beş alaydan ibaret olan ve tüfek sayısı 4500'den ibaret bulunan Batı Cephesi kuvvetlerimiz 20,000 kadar Yunanlı'yı yüzgeri ettirmiştir. Aslında Yunanlılar demiryolunun güneyindeki asıl İnönü mevzilerini tamamıyla ele geçirdikten ve Batı Cephesi kuvvetlerini Eskişehir'e doğru ikinci istasyon olan Çukurhisar'a kadar geriye sürdükten sonra o gece neden çekildiler. Kendi ifadelerine göre maksat, Edhem'in karşısındaki muntazam kıtaları dağıtmak ve demiryolunu İnönü noktasında tahrip etmek imiş. Evvelce kararlı oldukları yönüyle bu saldırıları, mahdut hedefli bir taarruz imiş. Bu iddianın bir kısmı doğrudur. Belki uzun hedefli bir taarruz için hazırlanmamışlardı. Fakat geriye çekilmeleri, Türk muntazam kıtalarını dağıtamadıklarını anlamış olmalarından ve verdikleri kayıplardan ve uçakları ile yaptıkları keşif ile birisi süvari grubu, diğeri de Çolak İbrahim emrindeki süvari birliğinin, İnönü üzerine yaklaşmakta olduğunu ve ayrıca Ankara-Eskişehir demiryolu üzerinde hararetli bir asker nakliyatını müşahede etmiş olmalarındadır".¹⁹

¹⁹ Rahmi Apak, *Yetmişlik Bir Subayın Hatıraları*, Ankara 1988, 220.

Kurtuluş Savaşı ve Batı Cephesi'ndeki mücadelelerle ilgili çalışmasında, İnönü Muharebesi'nin hem askerî hem de siyasî açıdan değerlendiren Sabahattin Selek ise, Birinci İnönü Muharebesi'ni "askerlik yönünden küçük bir muharebe" olarak nitelendirir. Selek'e göre, Batı Cephesi kumandanı İsmet Paşa, 6 Ocak 1921 sabah başlayan ileri hareketi Yunanlılar'ın bir gösteriş taarruzu olarak yorumlamıştı. Nitekim, 6 Ocak günü 24. Tümen kumandanına verdiği emrin 2. maddesinde sarfettiği "*Bu hareketin Yunanlılar ile işbirliği yapan asi Ethem'e yardım maksadıyla yapılmış bir gösteriş olması muhtemeldir*" ifadesi de bunu göstermektedir. İsmet Paşa'nın düşmanın niyetini gerçeğe yakın bir şekilde tahmin etmesi kadar, bu tahmine rağmen cepheye kuvvet sevki bakımından askerliğin gerektirdiği bütün tedbirleri alması da takdire değer bir haldir. Fakat kendisinin 6-9 Ocak tarihlerinde Kütahya'da kalıp, cepheye muharebenin son günü yetişmesi üzerinde durulması gereken bir husustur. İsmet Paşa'nın Edhem'e karşı giriştiği hareket, zamanlaması itibariyle oldukça cüretkâr bir teşebbüs olmuş, Edhem'in kuvvetleri her ne kadar azalmış ve sarsılmış da olsa İsmet Paşa o günkü şartlarda Edhem'i hiçe sayarak İnönü cephesine intikal edememiştir. İnönü ile Gediz arasında düşen Kütahya'da bulunmasının altında yatan sebep de, muhtemelen her iki taraftaki hareketin gelişmesini beklemektir.

Birinci İnönü Muharebesi, Yunan taarruzunun maksadı ne olursa olsun, dış görünüşü itibariyle, Yunanlılar'ın Türkler karşısında aldığı ilk başarısızlıktır. Ankara'ya bağlı Kuva-yı Milliye kuvvetlerinin Edhem'in üzerine yürüdüğü bir sırada Batı cephesinin yıkılmadan ayakta tutulması, büyük bir tehlikenin savuşturulduğunu müjdeliyordu. Gediz'in boşaltıldığını ve karşısında kuvvet kalmadığını 8-9 Ocak gecesi haber alan Edhem, ertesi gün hızla Kütahya yönünde taarruza geçmişti. O gün rastladığı süvari alayına taarruz ettiyse de geri püskürtüldü. Ancak, Edhem'in karşısında 500-600 mevcutlu bir süvari kuvveti ve sadece bir piyade alayı kalmış olan ve bütün gücü 700 silahlıdan ibâret 61. Tümen'den başka kuvvet yoktu ve 10 Ocak günü Kütahya'yı tehdit etmeye başlamıştı. İnönü Muharebesi'nin sonucu, işte bu iç hesaplaşma açısından da önemliydi. Yunan tehlikesi bir süre için atlatıldığını göre, Edhem kuvvetlerinin saf dışı bırakılması da kolaylaşmış oluyordu.

Öte yandan Yunanlılar da, kendi açılarından İnönü taarruzunu başarılı bir hareket olarak göstermek çabasından geri kalmamışlardır. Yunan başkumandanı General Papulas, Bursa'dan yönettiği hareket tamamlanınca Atina'ya verdiği raporda kendi deyimiyile, "cephenin ve ordunun her nokta-i na-

zardan müsaid olan durumunu" belirtmeyi ihmal etmedi. General Papulas'a göre, III. Kolordu keşif hareketini başarıyla yapmış ve bu keşif sonucunda Mustafa Kemal'in ordusunun düzensiz olmayıp, aksine düzenli olduğu ve daha doğrusu, toplara, makineli tüfeklere sahip ve az çok mükemmel surette teçhiz edilerek teşekkül halinde bulunduğu anlaşılmıştı.²⁰ Yunanlılar'n Birinci İnönü Muharebesi'ndeki kayıpları ise, kendi kaynaklarına göre 8'i subay 49'u er 57 ölü ve 9'u subay 145'i er 154 yaralıydı. Yine Yunan kaynaklarına göre Türkler'in kayıpları ise, 8'i subay-95'i er 103 ölü ve 19'u subay 183'ü er 202 yaralıydı.²¹

Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin 8 Ocak 1921 günü yapılan toplantısında, Batı Cephesi'nde cereyan eden Birinci İnönü Muharebesi'nin Ankara'da nasıl karşılandığını ve izlendiğini Yunus Nadi (Abaloğlu) Bey şöyle anlatmaktadır:

"Ankara'nın garip bir hususiyeti vardır ki, her olay karşısında ayrı ayrı görünmekte devam etmiştir. İlk günlerde Çerkez Edhem ve kardeşlerinin isyanı üzücü verici büyük bir dert gibi görünürken, sonradan bu kardeşlerin hatta Yunanlılar'ın iştiraki ve fırsattan istifade ederek taarruza kalkmaları karşısında Ankara soğukkanlı ve ağırbaşlı kesilmişti. Olup-bitti, büyük bir soğukkanlılıkta kabul ediliyor ve artık azimle, sebatla her tedbir düşünülüyordu. Böyle olmakla beraber durum, yüzleri mermer yapan bir endişe ile takib olunuyordu. Gariptir ki bu endişe büyük bir iman ve kanaatle de karışıktı. Dünya bir araya gelse bizim hakkımızdan gelemezler, er geç nasıl olsa biz hakkımızı kendimiz alırız kanaati vardı. Vaziyetin çok müşkül ve çok ciddi olduğunu söylemiştik. Ankara'daki hak ve hakikati bilenler, etraftan yetiştirilmesine çalışılan kuvvetlerin zamanında yetişip yetişemeyeceğini takib etmekle beraber, Kütahya tarafında bulunan İsmet Paşa'nın, Yunanlılar'ı karşılamaya muvaffak olup olamayacağını hesaba katıyor ve vaziyetin gelişmesini dakikası dakikasına takib ediyordu. İlk günlerde düşman önündeki zayıf kuvvetlerimizin ağır ağır çekilmesi üzerine nisbeten kolaylıkla ilerliyordu. Fakat etraftı saran gerginlik, düşmanın her ilerleyişini büyük bir hiddetle karşılıyordu. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin o meclis azaları ekseriyetle orada toplanarak, cepheden alınabilen haberleri harita üzerinde tatbik

²⁰ General Papulas'ın Hatıratı, 33.

²¹ Sabahattin Selek, *Anadolu İhtilali*, c. II, 496-500.

ediyorlardı. Ekseriya Mustafa Kemal Paşa da oraya gelerek harita üzerine arkadaşlara bilgi veriyordu. O heyecanlı zamanların dikkat çeken özelliği şundaydı, Mustafa Kemal Paşa kendisine sorulan çeşitli sorulara karşı asla kesin cevap vermiyor, bunları, "Bakalım harekâtın gelişmesi ne gösterecek" şeklinde kesin olmayan cevaplarla geçiştiriyordu. Fakat şu farkla ki, Paşa'nın kendisinde fazla bir endişe yoktu. Ağzı belirsiz konuşurken, yüzü hep şen ve emindi".²²

Batı Cephesi komutanı İsmet Paşa ise hatıralarında Birinci İnönü muharebesini şöyle anlatmaktadır:

" Yunan ordusu Bursa bölgesinden üç ayrı kol halinde ilerliyordu. Karşısındaki zayıf kuvvetlerimizin mukavemetini kırarak üç günlük yürüyüşten sonra İnönü mevziilerine ulaşmıştı. Ben 9 Ocak günü İnönü'ye yetiştim. İlk kıtalarla oraya geldiğim zaman muharebe devam ediyordu. Yunanlılar karşısında dövüşerek çekilen 24. Tümen ve Ankara'dan yetişen kuvvetler, Yunan taarruzuna karşı durmaya çalışıyorlardı. Fakat düşman, İnönü istasyonunu bile işgal etmişti. Getirdiğim kıtaları hemen muharebeye soktum ve istasyonu işgal eden düşman kuvvetleri bertaraf edildi. 10 Ocak, Birinci İnönü Muharebesi'nin de en şiddetli günüdür. Biz cepheye yetiştiğimiz zaman, Ankara'dan da peyderpey kuvvetler geliyordu. Nerede bir kıta bulurlarsa İnönü cephesine yetiştirmeye çalışıyorlardı. 9 ve 10 Ocak günlerinde şiddetli muharebeler yaptık. Alıyoruz, veriyoruz. Geliyorlar, yetişiyoruz. Taarruz yapıyorlar, biz karşı taarruza geçiyoruz. Onlar da tutunmaya çalışıyorlar. Benim tahminime göre, düşman hakkımızda şöyle düşünmüştü. Her taraf boştur. Zaten ordu zayıf bir halde, sekiz aydan beri iç muharebelerle fena halde yorulmuş ve yıpranmıştır. Şimdi Edhem isyanıyla ikiye ayrılmışlar, Anadolu'da istediğimiz kadar ilerleyebiliriz. Yunanlılar böyle düşünüyorlar, hazırlanıyorlar ve harekâta giriyorlar. Şimdi hiç ummadıkları bir mukavemetle karşılaşınca, moralleri bozuldu. Bunu anlıyorum. Hakikaten son derece yorgun bir vaziyette cepheye yetişen kuvvetler, kendilerinden beklenilmeyecek şiddette muharebe ediyorlardı. İş inada ve vazife hissine binmişti. 10 Ocak'ta düşmanın mukavemeti kırıldı, iradesi çöktü çekildi. Tekrar ve telaşla eski yerine kadar gitti. Vaziyetin ne

²² Yunus Nadi(Abalıoğlu), *Çerkes Ethem Kuvvetlerinin İhaneti*, İstanbul 1955, 95-97; Çerkez Edhem, *Çerkes Ethem'in Ele Geçen Hatıraları*, İstanbul 1962, 119.

olduğunu anlamadan hızla geldiği yere döndü. İnönü cephesinden çekilen düşmanı ancak hafif kuvvetlerle takip ettik. Fakat Bursa'yı zorlamadık. Çünkü hem kuvvetimiz yetmeyecek kadar azdı, hem de asker çok yorgundu. İşte Birinci İnönü Muharebesi budur".²³

T.B.M.M.'nin 13 Ocak 1921 Perşembe günü yaptığı toplantıda söz alan Mustafa Kemal Paşa ise, İnönü Muharebesi hakkında yaptığı açıklamalara Edhem olayı ile başlamış ve daha sonra Yunan taarruzu karşısında telaşa kapılmadığını belirttiği T.B.M.M.'ne özellikle teşekkür etmiştir. Aynı gün, Mustafa Kemal Paşa'dan sonra Meclis'te söz alan Müdafaa-i Milliye Vekili Fevzi (Çakmak) Paşa'nın, Türk ve Yunan kuvvetleri arasındaki bu ilk sıcak teması değerlendirirken Edhem'e ve bu muharebenin düzenli orduya geçişte oynadığı role yaptığı vurgu da dikkat çekicidir:

"Nazif Paşa'dan Mezit vâdesi ile İnönü'ye kadar olan mesafe gayet kestirme bir yoldan 40 km.'dir. Oradan da Eskişehir 20 km.'dir. Yani hepsi 60 km.'dir. Bir süvarinin gayet rahatlıkla kat edebileceği mesafe demektir. Düşman bir süvari alayı ile kuşattı ve bir süvari tugayının bir kısmını Mezit ovasından sürdü. Bu taarruzunda muvaffak olsaydı, biz Gediz havâlisinde iken Eskişehir'i istila edecek ve arkasından II. Kolordusu ile iki günde gelip arkamızı kesecekti. Uşak'tan âsi Edhem'in cephemizi perişan edeceğini tasavvur ediyorlardı. Bu sûretle memleket dahiline akıncı kollarını sevk ederek orduyu tefessüh ve perişan edeceklerini düşünüyorlardı. Nazif Paşa'da bulunan bir kıtamız en az beş misli bir düşmanla harb etmiş ve bize bir gün kazandırmıştır. Ondan da sonra Efendiler, Pazarcık'ta bir hücum taburu, düşmanın yirmi misli kuvvetine karşı sebat ederek bir gün daha kazandırmıştır. Köprühisar'daki alayımız, düşmanın iki alayını perişan etmiş, akşama kadar vakit kazandırmıştır. Bu surette düşmanın on iki saatte Eskişehir'e gelmek hususundaki tasavvurları üç gün gecikmiştir. Bu müddet zarfında ise lüzumlu olan kuvvetler cepheye yetiştirildi. Düşmanın gelen kuvveti on beş bin kadardı. Bizim bunların karşısında toplayabildiğimiz kuvvetler ise üçte birine dahi bâliğ olamıyordu...Büyük Millet Meclisi'nin genç ordusu, daha henüz ikmal olunmamış ordusu, ilk rüştünü bu suretle isbat etmiştir".²⁴

²³ İsmet İnönü, *Hatıralar*, c.I, 241-243.

²⁴ T.B.M.M. *Zabut Ceridesi*, c. I, 281; Sabahattin Selek, *a.g.e.*, 510.

Mustafa Kemal Paşa ve Fevzi Paşa'dan sonra söz alan milletvekilleri, ise Yunan birliklerinin geri çekilirken birçok köyde ahâliyi katletmeleri ile ilgili olarak Avrupa'ya ve Avrupa medeniyetine hücum etmişler; "*Bu noktada resmî Avrupa'ya değil, ilmî Avrupa'ya, medenî Avrupa'ya, sanatkar Avrupa'ya hitâb edeceğim Efendiler, nerede bu medenî Avrupa? Efendiler, şiiriyle, medeniyetle haz ettiğimiz Avrupa nerede?*" diye konuşulunca heyecan artmış ve milletvekili tahsisatlarından 25'er lira kesilerek cephedeki askerlere tütün gönderilmesine karar verilmiştir.²⁵

Çerkes Edhem'in Tasfiyesi ve Düzenli Orduya Geçiş

İnönü Muharebesi, Yunanlılar'ın İzmir'e ayak basmalarından beri cereyan eden çatışmalarda tek başına varlık gösteremeyen yeni "muntazam ordu"nun ortaya çıkışı açısından da bir fırsat ve sahne vazifesi görmüştür. Ordu birlikleri, kumanda aksaklıklarına rağmen ilk kez gerçek bir mücadele vermişti. Bu sâyede, Türkiye Büyük Millet Meclisi hükümeti tarafından kurulmaya gayret edilen yeni ordu teşkilatı ciddi bir itibar kazanmış, mahallî milis kuvvetlerinden "muntazam ordu"ya geçiş yönünde yürütülen politikaya karşı Meclis'te kendini gösteren propaganda faaliyetleri de bu olay sonrasında durulmuştu. Hiç şüphesiz, bundan sonra ordunun kuruluş ve takviyesi daha kolay başarılabaktı. Ayrıca, Edhem efsanesi de yıkılmış ve hatta Edhem "Yunanlılar ile işbirliği yapan bir hain" damgasını yemişti.²⁶

Birinci İnönü Muharebesi'nin Anadolu hükümetinin kurulması için gerekli zemini hazırladığını belirten İsmet Paşa hatıralarında, muharebeden bir müddet sonra Mustafa Kemal Paşa'ya cephedeki son durum hakkında bilgi vermek maksadıyla Ankara'ya geldiğini ve kendini istasyonda karşılayan Paşa'ya "*Büyük mesele halledildi*" dediğinde Mustafa Kemal'in "*Hangi büyük mesele? Çok çok mesele hallolundu*" diye cevap verdiğini ve çok memnun görüldüğünü anlatmaktadır. Mustafa Kemal Paşa'nın bu memnuniyetini, İsmet Paşa şu cümlelerle izâh etmektedir:

"Dağınık hükümetten kurtulmak, düzenli ordu teşekkül edecek mi etmeyecek mi endişelerinden sıyrılmak ve ilerisi için ne olacak gibi şüphe ve tereddütler içinde bulunan bir atmosferden birdenbire

²⁵ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, c. I, 281; Sabahattin Selek, a.g.e., 511.

²⁶ Sabahattin Selek, a.g.e., 498; Cemal Kutay, *Çerkes Ethem Dosyası*, İstanbul 1990, 175-179.

stırılarak normal bir harbin tertiplerine, şevkine ve manevî kuvvetlerine girmiş olduğumuz bir devredeydik. Ankara'da 23 Nisan 1920'de Büyük Millet Meclisi'nin açılmasından Birinci İnönü Muharebesi'nin sonuna kadarki devrede büyük buhranlar geçirmiştik. Herkes Millî Mücadele'nin iç isyanlar yüzünden çöküp batacağını ve Millî Dava'nın esasından sarsılıp temelli kaybolacağını beklerken, şimdi İnönü Muharebesi ile bir netice almak düşüncesi ve şevki ortaya çıkmıştı".²⁷

İsmet Paşa'nın Birinci İnönü Muharebesi'nin yıldönümünde Batı Cephesi Komutanı olarak kendisine gönderilen telgrafa verdiği cevap da, küçük çaplı bu askerî hareketin zemin hazırladığı büyük siyasî değişikliklere dikkat çekmektedir:

"Birinci İnönü Muharebesi'nde şehid olanlar, memlekete nizâmı ve cephede ise düzenli orduyu temin için hayatlarını feda eylemişlerdir. Hiçbir muharebenin şehitleri bu kadar fevkalâde şartlar içinde ve o derece dünyevî hatta uhrevî menfaatlerden azâde olarak hayatlarını feda etmemişlerdir".²⁸

Hem Meclis'te hem de memlekette başlayan "Artık iş halloluyor, buhranlı günler geride kaldı" şeklindeki yoğun propagandayı tehlikeli ve gevşetici bulan İsmet Paşa, bu sözlere de "Canım ne oldu? Henüz sulh yapılması için, harbin neticesini aldık demek için, askerî vaziyette ortaya çıkan ne gibi büyük bir değişiklik vardır? Henüz işgâl altındayız. Düşman yakında yeniden taarruz edecek, ona göre hazırlıklı olmak lazım. Ortada halledilmiş, bitmiş hiçbir mesele yoktur" şeklindeki mukabelede bulunmuştur.²⁹ Bununla beraber, Birinci İnönü Muharebesi'nin T.B.M.M. hükümetine sağladığı itibarın sadece iç siyasetle sınırlı kalmadığı ve dış siyaseti de büyük çapta etkilediği belirtilmelidir. Birbirini tutmayan değişik görüşlerine rağmen, Osmanlı Devleti'ni parçalamaya kararlı İtilâf devletleri, İnönü Muharebesi ile beraber yeni durumu gözden geçirmiş ve Ankara hükümetini Londra'da yapacakları bir konferansa davet etmeyi kararlaştırmışlardı. Hatta bazıları, Avrupa'da yer yer "Haçlılar'ın Kılıcı" olarak tanımlanan Yunanistan'ın aslında sadece "İngiltere'nin ve Başbakanı Lloyd George'un

²⁷ İsmet İnönü, *Hatıralar*, c.I, 243-244.

²⁸ Falih Rıfkı Atay, *a.g.e.*, 284.

²⁹ İsmet İnönü, *Hatıralar*, c.I, 243-244.

Kılıcı" olduğu yolunda muhalif düşünceleri ileri sürerek, politikalarında Türkiye lehine değişiklikler yapma yoluna girmiştir.³⁰

Birinci İnönü Muharebesi, Mustafa Kemal ve dava arkadaşları tarafından kurulan Türkiye Büyük Millet Meclisi ve hükümetine karşı kampanya açmış olan İstanbul basınında da kısmî bir şaşkınlık yaratmış ve belli bir sempatinin uyanmasına vesile olmuştur. Nitekim 6 Nisan 1920 tarihli Alemdar gazetesinde, Heyet-i Temsiliye öncüleriyle, yani Mustafa Kemal ve arkadaşlarıyla müzâkereye giriştiği için Sadrazam Ali Rıza ve Bahriye Nazırı Salih Paşaları şımarıklıkla suçlayan ve "*Ferit Paşa hazretleri riyâsetinde buldukları hükümet heyeti ile her şeyden evvel eşkıyaya haddini bildirecek, karışıklıkların tertipçilerini ve teşvikçilerini ezdikten sonra (burada Mustafa Kemal ve arkadaşları kastediliyor) bittâbi memlekete asâyîş ve intizâm iade edilecektir*" diyen Refi Cevad (Ulunay) Bey, Birinci İnönü Muharebesi'nin hemen birkaç gün sonrasında 18 Ocak 1921 tarihinde yine Alemdar gazetesinde yazdığı bir makalede şaşkınlığını şu şekilde ifade ediyordu:

"Türk uzandığı yerden doğruldu ve artık onun öldüğüne iyice inanmış olanlara oldukça kuvvetli bir tekme daha savurdu. Yaralı Türk biraz da teşvike ve teselliye muhtaçtır. Bunu da unutmayalım".³¹

Öte yandan Birinci İnönü Muharebesi'ni vukû bulduğu günlerde küçümseyen ve "Kovalitsa-Kovalice keşif taarruzu" olarak nitelendiren Yunan tarafının da, ancak dokuz yıl sonra yine Yunan basınında başlayan General Papulas ile General Sarıyannis arasındaki çekişme sırasında muharebenin Türkiye içinde ve dışında yarattığı siyasî havaya değindikleri görülmektedir. 5 şubat 1930 tarihinde Elefteros Vimo gazetesinde neşredilmiş "Anadolu Faciası Hakkında Şayân-ı Dikkat Bir İfşaat" başlıklı yazısında General Sarıyannis, Birinci İnönü Muharebesi'nin sonuçlarını şöyle değerlendirmektedir:

"Birçok Yunan kanunun dökülmesine sebep olan "Kovalice" keşif taarruzunu, ancak ve sadece Yunanistan'daki yeni hükümetin seçimleri kaybeden Venizelos'un siyasetini tâkib etmekte olduğunu Fransa ve bilhassa İngiltere'ye inandırtmak için yapılmıştır. Maksatsız bir adım olarak telâkki edilmesi gereken bu harekât, Mustafa Kemal'in o zamana kadar zayıf kuvvetlerini takviye etmesine sebep

³⁰ Jorge Blanco Villatta, *Atatürk*, Ankara 1982, 391.

³¹ Hasan Ilgar, *Mütarekede Yerli ve Yabancı Basın*, İstanbul 1973, 70 ve 119.

oldu." Bu yazının devamında General Sarıyannis, Birinci İnönü Muharebesi hakkındaki düşüncelerini şu şekilde anlatmaya devam etmiştir:

"Böyle bir harekâtın mümkün olduğuna ve fakat kıtalarımızın bilâhare eski mevzilerine dönmelerini, Mustafa Kemal Paşa'nın yaptığımız taarruzun o gün bırakıldığı şekilde göstererek bundan dahilen ve haricen faydalanan olması ihtimalini söyledim. Buna rağmen hükümetin genel siyasetinin bu taarruzu icab ettirdiğini bana Anadolu Ordu'su Kurmay Başkanı General Fallis söyledi. Yunan kuvvetlerinin bu harekâtı Anadolu'nun her köşesinde ve İstanbul'da insanlara Yunanlılar'ın mağlubiyeti olarak gösterilerek o zamana kadar mütereddid olan zâbitan ve efrâdın da Mustafa Kemal Paşa'nın kuvvetlerine iltihâk etmelerine sebep oldu. Dışarıdaki tesiri ise çok fena olmuştur. Hatta muharebe sonrasında gittiğim Londra'da harekâtın sadece keşif taarruzundan ibâret olduğu hakkındaki ifademe kendisini bir türlü inandıramadım. Harekât-ı harbiyye esbâb-ı siyasiyyeye göre tanzim edilecek olursa, neticenin hüsrandan ibaret olacağına hiç şüphe yoktur. Benim için harekâta karşı dille getirdiğim itirazlara ise maalesef hiç itibar edilmemiştir. İşte bütûn hakikat bundan ibârettir".³²

Esâsen, Birinci İnönü Muharebesi ile Millî Mücadele'nin gerçek askerî devresine girilmiş bulunuyordu. Türk ve Yunan birlikleri arasında İnönü'de yaşanan ve Yunan kuvvetlerinin ricâtiyle neticelenen çatışma sonrasında, kendi başlarına hareket eden Kuva-yı Milliye birliklerinin, Ankara hükümeti tarafından arzu edildiği üzere, düzenli bir ordu teşkilatı içine alınmaları projesi daha fazla kabul görmüş ve hükümet başkanı olan Mustafa Kemal Paşa'nın devlet başkanlığının gündeme gelmesine zemin hazırlamıştır. Birinci İnönü Muharebesi'ne kadar gerekli seferberlik işlemlerini yapamayan, yapılan seferberlik çağrısından da olumlu ve beklenen neticeyi alamayan, gerekli insan ile malzeme ve teçhizat bakımından ülkenin gücünden yeteri kadar istifade edemeyen Büyük Millet Meclisi, bu konularda biraz daha rahatlamıştır.

Nitekim, Birinci İnönü Muharebesi'ni sevk ve idare eden İsmet Paşa hatıralarında, mütevâzı bir zafer de olsa İnönü Muharebesi'nin Çerkez Edhe-

³² General Sarıyannis, "Anadolu faciası Hakkında Şayân-ı Dikkat Bir İfşâât", *Elefteros Vimo*, Atina, 5 şubat 1930, Türk. çev. Kaymakam İbrahim Bey, s. 1-7 (ATASE'de bulunan yayınlanmamış tercüme).

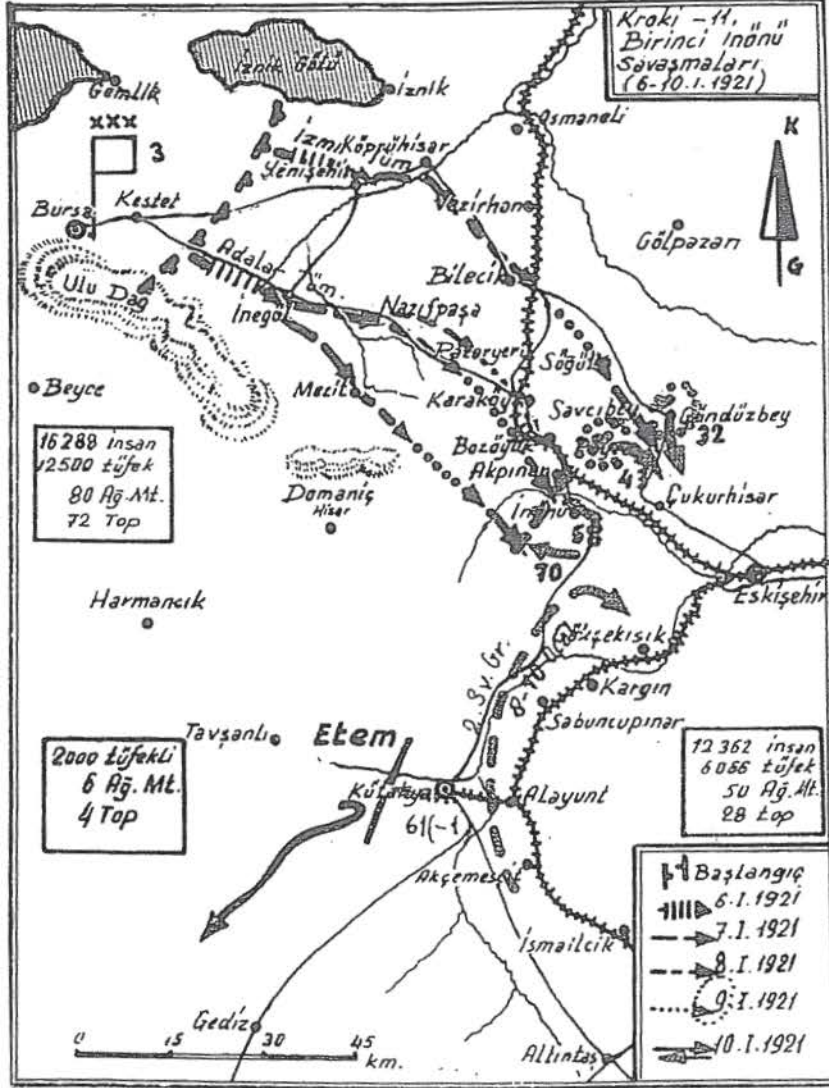
m'in tasfiyesi başta olmak üzere gerekten pek çok meseleyi hallettiğini belirtirken, bu hususa özellikle işaret etmektedir:

" Bizim orduda bugünlere kadar büyük bir hastalık vardı. Yedi, sekiz aydan beri asker alırız, getiririz, giydürüriz, besleriz; fakat silahını almış, cephanesini beline takmış olarak firar edip giderdi. Biz firarîleri evlerine kadar takib ederiz. Fakat imkânı yok tutamayız. İş manevî bağlılığa kalmıştı. Aramızda görüşüyoruz, çare arıyoruz. Nihayet karar verdik ki firarı önlemek için manevî kuvvet ve bağlılık tesis etmek lazımdır. Buna çalışalım dedim. Ancak manevî kuvvetin, vazife düşüncesinin teessüs etmesi ve firarların önlenmesi için ilk manevî çare bir muvaffakiyet kazanırsak, iyi kıta teşkil etmenin yoluna girmiş olacağız. Böyle bir muammayı halletmeye çalışıyorduk. İşte Birinci İnönü Muharebesi ile bu muamanın halledilmesinde esaslı ve önemli bir adım atmış oluyorduk. Devleti kurmak için, Büyük Millet Meclisi'nin itibarı, nüfûzunu ve hâkimiyetini tevsî etmek amacıyla küçük çapta da olsa böyle bir muharebeyi kazanamaya mecburduk".³³

Hakikaten de, Birinci İnönü Muharebesi Çerkez Edhem'in kendilerine sığınması ile kısa zamanda Eskişehir'i ele geçirebileceklerini ve Türk kuvvetlerini imha edebileceklerini zanneden Yunanlılar'ın hüsrana uğrayarak az da olsa morallerinin bozulması sonucunu verirken, Türk kuvvetlerinde mevcut emir komuta eksikliğinin giderilmesi, Ankara hükümetinin Türk birlikleri üzerinde otoritesinin kurulması ve morali yükselen halkın yeni kurulmakta olan düzenli orduya güveninin artması dolayısıyla bu ordunun teşkilatlanması ve daha çabuk gelişmesine de önemli ölçüde zemin hazırlamıştır.

³³ İsmet İnönü, *Hatıralar*, c.I, 244-245.

Harita 1

Harita 2

